

CHARAKTER PRAWNY UMOWY KREDYTU BANKOWEGO. UWAGI NA TLE ARTYKUŁU 487 § 2 KODEKSU CYWILNEGO

LEGAL NATURE OF A BANK LOAN AGREEMENT. COMMENTS AGAINST THE BACKGROUND OF ARTICLE 487 § 2 OF THE CIVIL CODE

Mgr Szymon Skowerski

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska
e-mail: szymonskowerski@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-7118-2436>

Abstrakt

Wraz ze wzrostem pozytywnie rozpatrywanych przez sądy powództw konsumentów-kredytobiorców o stwierdzenie nieważności umów tzw. „kredytów frankowych”, banki (kredytodawcy) poszukują sposobów na wstrzymanie się ze swoim świadczeniem powstałym po „upadku” umowy. Jeden z prawnych instrumentów umożliwiających dłużnikowi-wierzycielowi wstrzymanie się ze swoim świadczeniem do czasu uzyskania kontr świadczenia stanowi ustawowe prawo zatrzymania (*ius retentionis*) z art. 496 *Kodeksu cywilnego*. Problem pojawia się jednak z zakwalifikowaniem umowy kredytu bankowego jako umowy wzajemnej. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie czy umowę o kredyt bankowy można zakwalifikować jako umowę wzajemną oraz wskazanie pomiędzy którymi ze świadczeń z niej wynikających istnieje więź synallagmatyczna, zaś w konsekwencji czy można w przypadku wzajemnych rozliczeń stron stosować art. 496 *Kodeksu cywilnego*?

Słowa kluczowe: umowa kredytowa, prawo zatrzymania, *ius retentionis*, synallagma

Abstract

With the increase in consumer-borrower lawsuits positively considered by the courts for annulment of the so-called “Frank loans,” banks (lenders) are looking for ways to withhold their benefit arising after the “invalidation” of the contract. One of the legal instruments enabling the debtor-creditor to withhold his performance until obtaining counterclaims is the statutory right

of retention (*ius retentionis*) under Article 496 of the Civil Code. The problem arises, however, with qualifying a bank loan agreement as a reciprocal agreement. The aim of the article is to attempt to answer the question whether a bank loan agreement can be classified as a reciprocal agreement and to indicate between which of the benefits resulting from it there is a synallagmatic bond, and consequently whether it is possible to apply Article 496 of the Civil Code?

Keywords: credit agreement, right of retention, *ius retentionis*, synallagma

Wprowadzenie

Stosunki kredytowe (łac. *credere* – wierzyć) stanowią podstawowy instrument prawny obsługujący obrót gospodarczy, umożliwiając pozyskiwanie kapitału jego podmiotom. Podstawowymi kontraktami umożliwiającymi wejście w posiadanie, a zarazem dysponowanie środkami pieniężnymi innych osób, są umowa pożyczki oraz umowa kredytu bankowego. Zależnie od obranego kryterium umowy można klasyfikować w różny sposób [Sośniak 1990, *passim*; Czachórski, Brzozowski, Safjan, i in. 2001, *passim*], umowa kredytu i umowa pożyczki bankowej są umowami obligacyjnymi, dwustronnie zobowiązującymi, konsensualnymi i odpłatnymi. Umowa pożyczki nie jest umową wzajemną (synallagmatyczną), charakter umowy kredytu bankowego jako umowy synallagmatycznej na gruncie regulacji art. 487 § 2 *Kodeksu cywilnego*¹, budził i nadal budzi uzasadnione dyskusje wśród przedstawicieli rodzimej nauki prawa, a także judykatury. Problem ten może wynikać z faktu, że umowa pożyczki jest postrzegana jako swoisty wzorzec ustawowy, umowa kredytu zaś jako odstępstwo od tego wzorca [Szpunar 1992, 30; Ofiarski 2021, 334, 444]. Przy umowie pożyczki dochodzi do przeniesienia własności środków pieniężnych na własność biorącego, przy umowie kredytu mamy jedynie do czynienia z postawieniem do dyspozycji kredytobiorcy wskazanej kwoty kapitału. Ze względu na obrany w niniejszym artykule kierunek rozważań szerszego omówienia wymaga możliwość zakwalifikowania lub odrzucenia kwalifikacji umowy kredytu bankowego jako umowy wzajemnej. Kwestia ta ma doniosłe znaczenie w zakresie tworzenia więzi obligacyjnych w obrocie gospodarczym. W nauce prawa cywilnego umowy te określa się także mianem kontraktów synallagmatycznych, co ma podkreślać specyficzną więź, jaka występuje

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny*, Dz. U. z 2022 r. poz. 2339 [dalej: k.c.].

między świadczeniami stron tych umów. Stwierdzenie bowiem, iż dana umowa wykazuje charakter wzajemny ma znaczenie nie tylko klasyfikacyjne, ale przede wszystkim pociąga za sobą zasadnicze skutki prawne związane ze szczególnym reżimem wykonywania zobowiązań, wynikających z tych umów [Pannert 2007, 11]. W przypadku kredytów waloryzowanych kursem walut obcych, sporu tego nie rozwiązuje brzmienie art. 69 *Prawa bankowego*², zaś w ostatnim czasie nabrał on istotnego znaczenia. Banki przegrywające sprawy o tzw. „kredyty frankowe” coraz częściej sięgają po ustawowe *ius retentionis*, wstrzymując się ze zwrotem nienależnie pobranych od kredytobiorców kwot. Ustawowe prawo zatrzymania w sytuacji stwierdzenia nieważności umowy, według woli ustawodawcy dotyczy umów wzajemnych (art. 497 k.c. w zw. z art. 496 k.c.). Problem sygnalagmatycznego charakteru umowy kredytu bankowego ma zarazem wpływ na sytuację faktyczną tysięcy tzw. „frankowiczów”, zasadnym jest więc pochylenie się nad niniejszą tematyką.

1. Charakter prawny umowy kredytu bankowego w świetle art. 69 *Prawa bankowego*

Legalną definicję kredytu bankowego jako kontraktu zawiera art. 69 pr. bank., ustawodawca zdefiniował ją przez wskazanie jej istotnych cech oraz niezbędnych elementów treści. Umowę stanowi czynność prawną, której koniecznymi elementami są: uczestnictwo co najmniej dwóch stron i złożenie przez nie zgodnych oświadczeń woli [Radwański 1977, 62; Wolter 1968, 225]. Pr. bank. reguluje umowę kredytu jako odrębną umowę od umowy pożyczki, niemniej ustawodawca posługuje się również określeniami „umowa o kredyt”, „umowa kredytowa”, zaś w literaturze używa się innych pojęć, szczególnie „umowa o kredyt bankowy” [Pisuliński 2011, 352; Mojak 2000, 24]. *Essentialia negotii* umowy kredytowej w świetle art. 69 ust. 1 pr. bank. należy oddanie przez bank (kredytodawcę) do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie ściśle określonej kwoty środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony umową cel. Kluczowe znaczenie dla charakteru prawnego umowy kredytowej jest więc określenie kwoty

² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. *Prawo bankowe*, Dz. U. z 2021 r. poz. 1666 z późn. zm. [dalej: pr. bank.].

środków pieniężnych oddanych przez bank do dyspozycji kredytobiorcy [tamże, 25; Smykla 2011, 301]. Przez umowę kredytu bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony w niej cel. W konsekwencji oznacza to również zobowiązanie banku do nieządania zwrotu kapitału przez określony w umowie okres, ze strony kredytobiorcy zobowiązanie do korzystania z niego na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od kredytu udzielonego. Zatem w wyniku zawarcia umowy kredytu nie dochodzi do przeniesienia własności środków pieniężnych na kredytobiorcę, który staje się jedynie dysponentem tych środków (odmiennie umowa pożyczki ze swej istoty prowadzi do przeniesienia własności przedmiotu/kapitału przez pożyczkodawcę na pożyczkobiorcę) [Czachórski, Brzozowski, Safjan, i in. 2001, 474; Szpunar 1992, 30]. Przez wykorzystanie kredytu należy rozumieć oddanie kredytobiorcy środków pieniężnych na określony w umowie cel, ma to zapewnić kredytobiorcy ich wykorzystanie w sposób odpowiadający jego interesom określonym w umowie kredytowej. Stanowi ono wykonanie umowy kredytowej przez bank w postaci oddania kredytobiorcy odpowiedniej sumy kredytowej do dyspozycji, zaś sposób wykorzystania kredytu, może być określony w umowie, lecz strony mogą dokonać jego zmiany także po zawarciu umowy kredytowej [Ofiarski 2021, 334]³. Cechami umowy kredytowej są: jej kwalifikowany charakter (tylko podmiot o statusie banku lub inny upoważniony na podstawie odrębnej ustawy może udzielić kredytu bankowego); pieniężność (przedmiotem umowy jest określona kwota pieniędzy oddanych kredytobiorcy do dyspozycji); odpłatność (obowiązek zapłaty odsetek i prowizji dla banku); celowość kredytu (w umowie należy określić przeznaczenie środków pieniężnych, cel kredytu jest ustalany na etapie zawierania zobowiązania, a nie w czasie korzystania ze składników majątkowych nabytych z tytułu uzyskanego kredytu); zwrotność kredytu (co do zasady kwota środków pieniężnych podlega zwrotowi) [Heropolitańska 1999,

³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 2004 r., IV CK 437/02, „Monitor Prawniczy” 18 (2005), s. 907; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2005 r., III CK 314/05, Lex nr 172176.

200-201; Pisuliński 2011, 377]. Umowa kredytu jest więc czynnością prawną konsensualną, dwustronnie zobowiązującą oraz odpłatną.

2. Pojęcie umowy wzajemnej a więź synallagmatyczna

Umowy w dziedzinie zobowiązań mogą mieć charakter jednostronnie lub dwustronnie zobowiązujący zależnie od tego, czy obowiązek świadczenia ciąży w nich tylko na jednej, czy też na obu stronach. Przy umowach dwustronnie zobowiązujących każda ze stron według treści umowy jest względem siebie uprawniona i zobowiązana zarazem do świadczenia, każda ze stron jest tu zarówno wierzycielem, jak i dłużnikiem. Szczególny rodzaj umów odpłatnych stanowią umowy wzajemne. Istotną cechą umów wzajemnych stanowi to, że według treści umowy każda ze stron jest zobowiązana do świadczenia wobec drugiej, uznawanego za odpowiednik (równoważnik, ekwiwalent) tego, co sama otrzymuje (art. 487 § 2 k.c.). W umowach wzajemnych istnieje zatem równowaga, inaczej mówiąc – ekwiwalentność świadczeń [Szpunar 1992, 30]. Dla uznawania świadczeń za równoważne decydujący jest miernik subiektywny (ocena partnerów), nie zaś rzeczystwa wartość świadczeń w obrocie. Charakteryzuje je zatem swoista, gdyż uzależniona od oceny stron, równowaga czy też ekwiwalentność ich świadczeń (ekwiwalentność w znaczeniu subiektywnym).

Prezentowany jest pogląd, że kwestia istnienia ekwiwalentności ustalonej według kryteriów obiektywnych lub subiektywnych nie stanowi cechy konstytutywnej umów wzajemnych. Decydujące znaczenie ma rodzaj więzi łączącej strony, który polega na zależności świadczenia jednej strony od świadczenia drugiej strony [Radwański i Olejniczak 2018, 126]. Wiążą tę kształtują same strony w ten sposób, iż każda zobowiązuje się dlatego i z takim zastrzeżeniem, że liczy na uzyskanie świadczenia drugiej strony (*do ut des* – daję, abys dał). Celem umowy wzajemnej jest więc doprowadzenie do obopólnej wymiany świadczeń między kontrahentami.

Świadczenia te są z sobą powiązane w taki sposób dlatego, że nieważność jednego z zobowiązań, nienależyte wykonanie lub niewykonanie świadczenia jednego z kontrahentów ma wpływ na nieważność drugiego zobowiązania lub na obowiązek wykonania świadczenia wzajemnego przez drugiego kontrahenta [Brzozowski 2020, 506-507]. Cecha ekwiwalentności nie zawsze oznacza, że wszystkie obowiązki jednej strony w umowie

wzajemnej stanowią ścisły równoważnik obowiązków drugiej. Tak np. w umowie najmu ekwiwalentność świadczeń odnosi się do zapłaty czynszu i udostępnienia korzystania z rzeczy, gdy prócz tego na najemcy ciąży obowiązek zwrotu rzeczy po ustaniu stosunku najmu, na wynajmującym zaś obowiązek rozliczenia się co do niektórych nakładów na rzecz dokonanych przez najemcę itd. Może być uznane za dyskusyjne, czy charakter umów wzajemnych uzyskują umowy, w których ekwiwalentność świadczeń zostaje wprowadzona przez same strony, mimo że ustawa nie wymaga tego dla ważności stosunku prawnego. Wydaje się jednak, że strony mogą nadać zawieralnemu kontraktowi cechy umowy wzajemnej mocą własnej woli nawet wówczas, gdy przepisy ustawy nie przypisują mu takiego charakteru. Podobnie, zawierając umowę nienazwaną, kontrahenci mogą ją ukształtować jako umowę wzajemną [tamże].

W praktyce doniosły jest jednak problem zakwalifikowania poszczególnych kategorii umów do statusu umowy wzajemnej. Nie budzi wątpliwości przyjęcie, że umowami wzajemnymi są umowa sprzedaży (która w systemie prawa polskiego może być uważana za archetyp umowy wzajemnej) i umowy oparte na konstrukcjach umowy sprzedaży. Komplikacje uwidaczniają się przy umowach, których typ dopuszcza zarówno ich odpłatność, jak i nieodpłatność⁴. Powstaje pytanie, czy jeżeli umowa taka jest odpłatna, to można ją zakwalifikować jako umowę wzajemną? Chodzi tu przede wszystkim o umowy odpłatnej pożyczki i umowy kredytu bankowego. Za dość rozpowszechnionymi poglądami doktryny, obecnymi także w orzecznictwie Sądu Najwyższego, odmawiającymi co najmniej niektórym spośród tych umów charakteru wzajemności, kryje się zapatrywanie odmawiające powiązania synallagmatycznego obowiązku udzielenia pożyczki i jej zwrotu [Gołaczyński 2017, 721; Radwański i Olejniczak 2018, 128]⁵.

⁴ Przeciwno kwalifikowaniu tych umów jako wzajemnych opowiadał się R. Longchamps de Bériér (na gruncie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – *Kodeks zobowiązań*, Dz. U. Nr 82, poz. 598). Autor ten jednak dopuszczał odpowiednie stosowanie niektórych przepisów regulujących umowy wzajemne [Longchamps de Bériér 1938, 147]. Za uznaniem umów należących do tej grupy, które są odpłatne, za wzajemne był A. Klein [Klein 2005, 120-21].

⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2002 r., I CKN 378/01, Legalis nr 59108; Gołaczyński 2017, 721-22; Radwański i Olejniczak 2018, 128-30 – stanowisko autorów przeciwko kwalifikacji pożyczki jako umowy wzajemnej nie jest bezwzględne.

Krytycy tego poglądu podnoszą, że nie tutaj należy szukać powiązania świadczącego o wzajemnym charakterze tych umów. W przypadku umowy odpłatnej pożyczki pożyczkodawca zaciąga swoje zobowiązanie nie dlatego, żeby otrzymać zwrot przedmiotu pożyczki, tylko dlatego, żeby otrzymać oprocentowanie⁶. Między zobowiązaniem do znoszenia korzystania z wartości przysługującej pożyczkodawcy, a zapłatą oprocentowania przez pożyczkodawcę istnieje swoista korelacja, która może odpowiadać definicji wzajemności umowy (niemniej odsetki stanowią świadczenie uboczne, nie mogą być zatem uznane za odpowiednik świadczenia głównego w rozumieniu art. 487 § 2 k.c.).

Problem polega na tym, że w tego rodzaju umowach pojawiają się trudności w zastosowaniu przepisów regulujących wykonanie i niewykonanie zobowiązań wynikających z umów wzajemnych do tych zobowiązań, które w przypadku umowy pożyczki pozostają w korelacji synallagmatycznej. Między zapłatą odsetek a wydaniem przedmiotu świadczenia przez pożyczkodawcę nie występuje synallagma. Można więc umowę odpłatnej pożyczki zakwalifikować jako umowę wzajemną – jednak z tej kwalifikacji niewiele wynika. Przepisy regulujące wykonanie i niewykonanie zobowiązań wynikających z umów wzajemnych są bowiem skonstruowane tak, aby znaleźć zastosowanie do zobowiązań, które pozostają ze sobą w relacji wzajemności. W przypadku umowy odpłatnej pożyczki niewielka jest przydatność zastosowania przepisów o umowach wzajemnych do tych zobowiązań, które są powiązane ze sobą węzłem wzajemności [Zoll 2018, 1093].

Zastosowanie przepisów o umowach wzajemnych nie zależy jedynie od zakwalifikowania danej umowy jako wzajemnej w rozumieniu art. 487 § 2 k.c., ale ponadto wymaga synallagmatycznego powiązania między konkretnymi świadczeniami, wynikającymi z danego stosunku obligacyjnego [Węgrzynowski 2011, 255-57].

⁶ A. Klein, zaliczając odpłatną pożyczkę do umów wzajemnych, pisał: „Umowy o pożyczkę za wynagrodzeniem i wynikające z nich stosunki zobowiązaniowe należą jednak do wzajemnych, gdyż wykonanie przez strony poszczególnych konkretnych obowiązków prowadzi do spełnienia przez każdą ze stron świadczenia: jednym jest dozwolenie na korzystanie przez pewien czas z przedmiotu pożyczki [...] drugim zaś zapłata odsetek, czyli wynagrodzenia” [Klein 2005, 121].

3. Synallagma między poszczególnymi świadczeniami wynikającymi z umowy kredytu bankowego

Zgodnie z art. 69 pr. bank., „Przez umowę kredytu bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu”. Umowa kredytu jest umową odpłatną, kredytobiorca jest zobowiązany do zapłaty odsetek od wykorzystanej kwoty kredytu oraz jeżeli tak postanowiono w umowie do zapłaty prowizji. W nauce dyskutowana jest kwestia, czy umowa kredytu jest umową wzajemną, z redakcji art. 69 pr. bank jasno wynika, że świadczeniem banku jest oddanie środków pieniężnych kredytobiorcy do dyspozycji, po stronie kredytobiorcy świadczeniem jest zwrot kwoty wykorzystanego kredytu, obowiązek zapłaty odsetek oraz prowizji.

W doktrynie wskazuje się, że cechą wyróżniającą umowy dwustronne jest rola, jaka została im wyznaczona we wzajemnych relacjach. Esencja tych umów polega na tworzeniu podstaw do wymiany dóbr i usług, uznawane są one za główny instrument obrotu towarowo-pięniężnego, podstawę gospodarki rynkowej. Ekwiwalentność świadczeń, charakterystyczna dla umów wzajemnych, oznacza, że strony spełniają różne świadczenia, zasadniczo o ekwiwalentnej wartości. Umowami wzajemnymi są niewątpliwie sprzedaż (w której zachodzi wymiana towar-pieniądz) czy też umowa o dzieło lub o roboty budowlane (wynagrodzenie stanowiące ekwiwalent wykonanej pracy i jej trwałego efektu). Świadczenie strony umowy wzajemnej jest odpowiednikiem świadczenia strony przeciwnej. Czynności wzajemnej towarzyszy zamiar wymiany różnych dóbr (rzecz za inną rzecz, pieniądze za rzecz, pieniądze za usługi). Z tej przyczyny przedmiotem wzajemnych świadczeń w umowie wzajemnej w praktyce obrotu prawnego nie są nigdy świadczenia identyczne, bowiem racjonalnie postępujący podmiot nie będzie zawierał umowy, która miałaby polegać na wymianie danej rzeczy na identyczną rzecz co do wszystkich cech, gdyż taka transakcja nie miałaby żadnego ekonomicznego ani życiowego sensu. Różnorodność obu świadczeń wydaje się więc esencją, istotą umowy wzajemnej, tylko wówczas ma też sens używanie w odniesieniu do umów wzajemnych terminu

„ekwiwalentność świadczeń”. W innym wypadku świadczenia nie byłyby ekwiwalentne [Kawulski 2013, *passim*].

Zwolennicy tego stanowiska jako pierwszy argument przeciw uznaniu umowy kredytowej jako umowy wzajemnej wskazują, że między obowiązkiem banku do oddania do dyspozycji kredytobiorcy kwoty środków, a obowiązkiem kredytobiorcy do zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu, mimo więzi synallagmatycznej, nie występuje ekwiwalentność świadczeń (ze względu na tożsamość rzeczy stanowiących przedmiot umowy tj. znaków pieniężnych nawet w formie bezgotówkowej).

Kolejny argument stanowi brak synallagmatycznej więzi między obowiązkiem oddania do dyspozycji kredytobiorcy kwoty środków pieniężnych, a obowiązkiem zwrotu odsetek i prowizji. Zgodnie z dominującym stanowiskiem, zastrzeżenie odsetek lub też jego brak nie wpływa na kwalifikację umowy jako umowy wzajemnej. Tym samym, akceptując ten pogląd, należy przyjąć, że oprocentowana pożyczka, umowa kredytu czy też umowa rachunku bankowego, w której zastrzeżono odsetki nie stanowią umowy wzajemnej⁷. Za takim stanowiskiem przemawia argument, iż w przypadku tym nie można mówić o spełnieniu przesłanki, aby świadczenie jednej ze stron było odpowiednikiem świadczenia drugiej (art. 487 § 2 k.c.). Zastrzeżenie odsetek należy bowiem traktować wyłącznie jako gospodarczy ekwiwalent za dozwolone użycie cudzego kapitału, natomiast z prawnego punktu widzenia nie ma ono żadnego odpowiednika. Odpowiednikiem takim nie jest świadczenie polegające na zobowiązaniu się do przeniesienia własności przedmiotu pożyczki, zbędny bowiem byłby wówczas obowiązek zwrotu. Nie jest nim również umożliwienie korzystania z cudzego kapitału, gdyż biorący korzysta z niego na podstawie przysługującego mu (swojego) prawa własności [Longchamps de Bérier 1938, 514; Szpunar 1992, 32-33; Klein 2005, 121; Lemkowski 2005, *passim*]⁸. Wskazuje się, że świadczenie uboczne, a takim zawsze jest świadczenie odsetek, nie może być uznane za odpowiednik świadczenia głównego w rozumieniu art. 487 § 2 k.c. Sprzeciwia się temu pomocnicza funkcja spełniana przez to świadczenie.

⁷ Wyrok Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 1 lipca 2019 r., V ACa 118/18, Lex nr 2706625; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2002 r., I CKN 378/01, Lex nr 55560.

⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2002 r., I CKN 378/01, LEX nr 55560. Odmienne: Klein 2005, 121; Lemkowski 2005, 30-34.

Po drugie, szczególny związek występujący między świadczeniami stron w umowie wzajemnej nakazuje przyjąć, że nieważność zobowiązania się do świadczenia jednej ze stron powoduje co do zasady nieważność zobowiązania się drugiej strony, a więc nieważność całej czynności prawnej [Dybowski i Pyrżyńska 2013, 279-80; Dybowski i Pyrżyńska 2020, 316]. Symultanicznie, gdyby więc umowa oprocentowanej pożyczki miała być umową wzajemną, to konsekwencją zastrzeżenia nadmiernych odsetek byłaby nieważność całej czynności prawnej. Tymczasem do momentu wejścia w życie art. 359 § 2² k.c. przyjmowano w takiej sytuacji jedynie nieważność części czynności prawnej, tj. postanowienia o zastrzeżeniu nadmiernych odsetek, i to z reguły powyżej pewnej wysokości⁹. Powszechna akceptacja takiego rozwiązania wzmacnia tezę, iż umowa pożyczki oprocentowanej nie może być kwalifikowana jako umowa wzajemna. Dodatkowego argumentu w tym zakresie dostarcza regulacja zawarta w ustawie o *kredycie konsumenckim*¹⁰. Odsetki mogą natomiast wpływać na kwalifikację czynności prawnej jako odpłatnej. Umowę kredytu bankowego należy zatem uznać za czynność prawną odpłatną [Szpunar 1992, 32; Dybowski i Pyrżyńska 2013, 280; Dybowski i Pyrżyńska 2020, 316], jeśli zastrzeżona stopa odsetek umożliwia zakwalifikowanie czynności prawnej jako odpłatnej¹¹.

Niemniej kredytodawca nie zobowiązuje się dlatego, że chce uzyskać od kredytobiorcy zwrot wykorzystanej kwoty kredytu, ale aby otrzymać świadczenie kredytobiorcy polegające na zapłacie swoistego „wynagrodzenia” za swoje świadczenie w postaci odsetek oraz ewentualnej prowizji. Jeżeli zatem uznać za decydujące o zakwalifikowaniu umowy jako wzajemnej sprzężenie świadczeń obydwu stron w taki sposób, że jedno świadczenie zostanie uzależnione od drugiego¹², to wydaje się, że tak jest w przypadku świadczeń stron umowy kredytowej [Radwański i Olejniczak 2018, 126; Piusiński 2011, 378; Klein 2005, 117]¹³.

⁹ Stanowisko to jest podzielane również przez zwolenników tezy o wzajemnym charakterze umowy pożyczki oprocentowanej.

¹⁰ Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o *kredycie konsumenckim*, Dz. U. Nr 126, poz. 715.

¹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2002 r., III RN 106/01, Legalis nr 56681.

¹² Kredytobiorca oddaje środki do dyspozycji kredytobiorcy, uzależniając zawarcie umowy kredytu od jej odpłatności w postaci odsetek.

¹³ Jak zauważył A. Klein, „zobowiązanie wzajemne to taki stosunek zobowiązaniowy, w którym każda ze stron zobowiązana jest do spełnienia świadczenia, a spełnienie jednego

Wnioski

Za dominujący w doktrynie i orzecznictwie należy uznać pogląd odmawiający umowy kredytu charakteru umowy synallagmatycznej z uwagi na brak ekwiwalentności świadczeń z tytułu kontraktu (tożsamość rzeczy stanowiących przedmiot umowy, tj. znaków pieniężnych) oraz brak synallagmatycznej więzi między obowiązkiem oddania do dyspozycji kredytobiorcy kwoty środków pieniężnych a obowiązkiem zwrotu odsetek i prowizji. Stanowią one wyłącznie gospodarczy ekwiwalent za dozwolone użycie cudzego kapitału, nie posiadający żadnego prawnego odpowiednika. Odpowiednikiem takim nie jest umożliwienie korzystania z cudzego kapitału, gdyż biorący korzysta z niego na podstawie przysługującego mu (swojego) prawa własności. Świadczenie uboczne, nie może być uznane za odpowiednik świadczenia głównego w rozumieniu art. 487 § 2 k.c.

Niemniej nie można się zgodzić z powyższym stanowiskiem, gdyż zgodnie z innym poglądem doktryny, to nie subiektywna ani obiektywna ekwiwalentność świadczeń stanowi konstytutywną cechę umowy wzajemnej, ale jest nią więź polegająca na zależności świadczenia jednej strony od świadczenia drugiej strony. Więź tę ustanawiają same strony – każda zobowiązuje się dlatego i z tym zastrzeżeniem, że otrzyma świadczenie drugiej strony (*do ut des*) [Radwański i Olejniczak 2018, 126]. Subiektywnie świadczenia nie są ekwiwalentne, ponieważ każda ze stron oczekuje, że otrzyma od drugiej strony świadczenie o wyższej dla siebie użyteczności. Należałoby się zgodzić ze stanowiskiem A. Kleina, według którego wynikające z umowy kredytowej stosunki zobowiązaniowe należą do wzajemnych, gdyż wykonanie przez strony poszczególnych konkretnych obowiązków prowadzi do spełnienia przez każdą ze stron świadczenia: jednym jest dozwolenie na korzystanie przez pewien czas ze środków oddanych do dyspozycji, drugim zaś zapłata wynagrodzenia w postaci odsetek [Klein 2005, 121]. Na uboczu należy zauważyć, że w doktrynie za kontrakt synallagmatyczny uznaje się umowę ubezpieczenia, przedmiotem świadczenia ubezpieczyciela jest ponoszenie ochrony ubezpieczeniowej, jak i zapłata określonej sumy pieniężnej w razie zajścia wypadku ubezpieczeniowego,

świadczenia ma prowadzić do odpłaty za spełnienie świadczenia wzajemnego” [Klein 2005, 117].

a po stronie ubezpieczającego zapłata składki z tytułu umowy ubezpieczenia. Z tym, że ubezpieczający świadczy stale z tytułu umowy ubezpieczenia do momentu jej wygaśnięcia, w przeważającej ilości przypadków ubezpieczyciel nie świadczy, bowiem nie dochodzi do zajścia wypadku ubezpieczeniowego. Przy umowie kredytu zawsze dochodzi do świadczeń obu stron.

Wobec powyższego należy uznać, że banki nie są uprawnione do stosowania prawa zatrzymania (*ius retentionis*) art. 496 k.c. w zw. z art. 497 k.c.

PIŚMIENNICTWO

- Brzozowski, Adam. 2020. „Umowy jednostronnie lub dwustronnie zobowiązujące. Umowy wzajemne.” W *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*. T. 5, red. Konrad Osajda, 506-507. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Czachórski, Witold, Adam Brzozowski, Marek Safjan, i in. 2001. *Zobowiązania. Zarys wykładu*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Dybowski, Tomasz, i Agnieszka Pyrzyńska. 2013. „Odsetki.” W *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*. T. 5, red. Ewa Łętowska, 273-96. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Dybowski, Tomasz, i Agnieszka Pyrzyńska. 2020. „Odsetki.” W *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*. T. 5, red. Konrad Osajda, 308-33. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Gołaczyński, Jacek. 2017. „Komentarz do art. 720 k.c.” W *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, i Piotr Machnikowski, 720-24. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Heropolitańska, Izabela. 1999. „Komentarz do art. 69 pr. bank.” W *Prawo bankowe. Komentarz*, red. Wojciech Góralczyk, 198-232. Warszawa: Wydawnictwo Twigger.
- Kawulski, Arkadiusz. 2013. *Prawo bankowe. Komentarz*. Warszawa: LexisNexis.
- Klein, Alfred. 2005. *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Lemkowski, Marcin. 2005. „Oprocentowanie jako świadczenie wzajemne.” *Państwo i Prawo* nr 1:26-43.
- Longchamps de Bérier, Roman. 1938. *Zobowiązania*. Lwów: Księgarnia Wydaw. Gubrynowicz i Syn.
- Mojak, Jan. 2000. „Umowa o kredyt bankowy.” W *Prawne zabezpieczenia wierzytelności bankowych*, red. Ewa Niezbecka, Adam Jakubecki, i Jan Mojak, 11-35. Kraków: Zakamycze.
- Ofiarski, Zbigniew. 2021. *Prawo bankowe*. Warszawa: Wolters Kluwer.

- Pannert, Maciej. 2007. „Synallagma jako pojęcie charakteryzujące umowę wzajemną.” W *Wybrane problemy prawa krajowego i europejskiego*, red. Andrzej Stelmachowski, i Teodor Szymanowski, 11-25. Białystok: Temida 2 przy współpracy i wsparciu finansowym Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku.
- Pisuliński, Jerzy. 2011. „Umowa kredytu bankowego.” W *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*. T. 8, red. Janina Pananowicz-Lipska, 349-89. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck
- Radwański, Zbigniew, i Adam Olejniczak. 2018. *Zobowiązania*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Radwański, Zbigniew. 1977. *Teoria umów*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Smykla, Bernard. 2011. *Prawo bankowe. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Sośniak, Mieczysław. 1990. *Zagadnienia typologii i systematyki umów obligacyjnych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Szpunar, Adam. 1992. „O umowie pożyczki.” *Państwo i Prawo* z. 12:30-40.
- Węgrzynowski, Łukasz. 2011. *Ekwiwalentność świadczeń w umowie wzajemnej*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Wolter, Aleksander. 1968. *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zoll, Fryderyk. 2018. „Pojęcie umowy wzajemnej.” W *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*. T. 6, red. Adam Olejniczak, 1091-1096. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.